

<https://helda.helsinki.fi>

Venäjän säteilystä Venäjän varjoon / Från Rysslands strålgans till Rysslands skugga : Suomalainen musiikki Ranskassa / Finländsk musik I Frankrike

Tyrväinen, Helena

Kansallisarkisto & Edita

2014-12-02

Tyrväinen , H 2014 , Venäjän säteilystä Venäjän varjoon / Från Rysslands strålgans till Rysslands skugga : Suomalainen musiikki Ranskassa / Finländsk musik I Frankrike . julkaisussa J Nuorteva & P Hakala (toim) , Pro Finlandia. Suomen tie itsenäisyyteen 1 / Pro Finlandia. Finlands väg till självständighet 1 : Näkökulma: Ranska ja Italia / Synvinkel: p̄y Frankrike och Italien . Kansallisarkisto & Edita , Helsinki , Sivut 94 10

<http://hdl.handle.net/10138/315784>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

2014, Venäjän säteilystä Venäjän varjoon: suomalainen musiikki Ranskassa / Från Rysslands strålgans till Rysslands skugga: finländsk musik i Frankrike. In: Jussi Nuorteva & Pertti Hakala (toim. / red.), *Pro Finlandia. Suomen tie itsenäisyyteen 1. Näkökulma: Ranska ja Italia / Pro Finlandia. Finlands väg till självständighet 1. Synvinkel: Frankrike och Italien*. Helsinki: Kansallisarkisto & Edita. S. 94–101.

Venäjän säteilystä Venäjän varjoon: suomalainen musiikki Ranskassa

Helena Tyrväinen

Wentzel Hagestam, *Hufvudstadsbladetin* kirjeenvaihtaja ja itsenäisen Suomen ensimmäinen lehdistöattashea Pariisissa, kuvasi lehdessään keväällä 1920 asemapaikkansa kulttuuritarjontaa:

Sodan jälkeen pienten kansakuntien propaganda astuu etualalle. – – Pienet kansakunnat haluavat ennen muuta tuoda esiin enemmän tai vähemmän kehittyneen kulttuuriasenteensa. Silloin on luonnollista, että ne tuovat propagandavälineenään esille taiteen. Ja taiteen aloista näyttää musiikki olevan kaikissa maissa suosituin.

Kilpailussa Ranskan huomiosta myös Suomen nuori tasavalta panosti musiikkiinsa. Suomi maksoi 10.000 frangia (noin 20.000 silloista markkaa ja 8000 nykyeuroa) jotta Robert Kajanus, Pariisissa monien suomalaisten musiikkojen tavoin opintoja harjoittanut Helsingin kaupunginorkesterin kapellimestari, sai toukokuussa 1920 johtaa suomalaisen ohjelman Padeloup-orkesterin konsertissa. Kansallista säveltaidetta haluttiin esitellä laajana rintamana, mutta ohjelmasta tuli pitkä ja uuvuttava. Sibeliuksen ajankohtaiseen luomistyöhön ei yleisölle tarjottu mahdollisuutta tutustua. Lehdistöpalaute oli varauksellista. ”Partituurit – – eivät lähimainkaan saavuta sitä etnistä laatua, jonka slaavit niin loistavasti toteuttavat”, *Comædia*-lehden kriitikko arvioi.

La belle époqueen jälkeen Ranska ja sen kosmopoliittinen keskus Pariisi eivät olleet enää entiseen tapaan avoimia muulle maailmalle. Ranskalais-klassistiset taideihanteet oli kohotettu muiden yläpuolelle. Toisaalta Pariisi ei ollut suomalaisen musiikkiväen näkökulmasta vähemmän vetovoimainen ja hienostunut musiikkikeskus kuin aiemminkaan. Suomalaiset itse olivat kuitenkin menettäneet näkyvyyttään, vuorovaikutussuhteitaan ja keskusteluyhteyksiään. Eikö Sibeliuksen musiikissa kuulunutkin mahtipontinen ja vanhentunut saksalainen romantiikka?

Suomalaissyntyinen amiraali Theodor Avellan oli lokakuussa 1893 Ranskan ja koko maailman huomion kohteena keisari Aleksanteri III:n ansiosta. Oli käsillä Euroopan historian käännekohta: Ranska ja Venäjä vahvistivat diplomaattiset suhteensa ja sotilasliittonsa, ja Ranskan–

Preussin sodan aiheuttama ranskalais-kansallinen trauma väistyi. Kaksi vuotta Ranskan laivaston Kronstadtin-vierailun jälkeen Venäjä lähetti laivastonsa vastavierailulle Ranskan välimerelliseen Toulonin sotilassatamaan. Tapahtumaa kunnioitettiin eri puolilla maata lähes 80 suurella juhlalla ja tuhansilla pienemmillä tapahtumilla. Tärkeimmät juhlallisuuksista olivat pääkaupungissa, jonne junat kuljettivat maakunnista satojatuhansia riemuitsijoita.

Venäläinen taidemaalari Léon (Lev) Bakst ikuisti suuriruhtinas Vladimirin tilauksesta historiallisen tapahtuman räjähtävän ilon maalaukseensa *Amiraali Avellanin ja venäläisen laivaston vierailu Pariisissa*. Enemmän kuin kukaan muu juuri Avellan sai Aleksanterin henkilökohtaisena edustajana paistatella ranskalaisten loistavien ystävydenosoitusten kohteena ensin Toulonissa ja sitten Pariisissa 17.–24.10.

Suomessa juhlallisuuksia seurattiin tarkoin, mutta ristiriitaisten tunteiden vallassa. *Päivälehti* julkaisi pisteliään katsauksen *Le Tempsin* kirjoitteluun:

’Kun venäläisten upseerien perjantai-iltana piti juhlasta lähteä laivoihinsa, pyysivät useat läsnäolevista naisista saada suudella upseereja.’ Lehti ei ollenkaan huomaa tapauksen naurettavaa puolta, vaan ottaa sen juhlalliselta kannalta. ’Tämä tapaus’, sanoo se, ’teki läsnäolijoihin syvän ja liikuttavan vaikutuksen. Vanhoilla laivamiehilläkin oli vedet silmissä.’ Ranskalaisilla ei ole ennakkoluuloja. Halvat laivamiehetkään eivät jääneet yleisen innostuksen hedelmistä osattomiksi. Heitä hyväiltiin ja kestitettiin niin perinpohjaisesti, etteivät iltasilla ajoissa saapuneet laivoihinsa.

Lokakuun 1893 ”venäläisisten juhlien” myötä sai myös venäläinen musiikki Ranskassa suosituimmuusaseman, josta suomalaiset joutuivat huonolla menestyksellä kilpailemaan. Kollegalleen Ernest Chaussonille lähettämässään kirjeessä nuori ranskalaissäveltäjä Claude Debussy punnitsi venäläisvierailun musiikillisia seurauksia:

Luulen, että venäläisiä tullaan isänmaallisista syistä soittamaan paljon. On sääli, ettei ollut mahdollista hyötyä amiraali Avellanin läsnäolosta kutsumalla hänet [Ranskan Kansallisen musiikkiseuran] konserttiin.

Musiikki oli vierailun yhteydessä kuitenkin läsnä kaikkialla: kaduilla ja kulkueissa, juhlallisilla vastaanotoilla ja Pariisin kaupungintalon aukion kansanjuhlassa, konserttisaleissa ja teattereissa, Versaillesin linnan pihalla arvovieraiden saapuessa ja ennen muuta Palais Garnierin, Opéran loistavassa gaalassa, jonka ranskalainen lehdistö järjesti presidentti Sadi Carnot’n

toimeksiannosta. Samalla vakiintuivat ranskalais-venäläisen ystävyyden musiikilliset symbolit. Borodinin toinen sinfonia sekä orientalistiset Balakirevin *Islamey* ja Rimski-Korsakovin sinfoninen runo *Antar* saivat ranskalais-patrioottisen kaiun.

Suomen musiikkielämä oli esittäytynyt Ranskalle Pariisin maailmannäyttelyn 1889 yhteydessä Venäjän nosteessa. Keisariuskollinen ylioppilaskuoro M.M. (Muntra Musikanter), Aleksanteri III:ta ja Maria Feodorovnaa Pietarissa ja Pietarhovissa viihdyttänyt valiolaulariisto, esiteltiin *Le Figaron* etusivulla:

M.M., näin kuuluu kaikessa lyhykäisyydessään kuoron nimi, on Venäjällä yleisesti tunnettu. Keisari ja Keisarinna kutsuvat heidät joka vuosi laulamaan Pietarhovissa.

Trocadéron salissa järjestetyissä konserteissa kuoro kohtasi innostuneen, kolmituhatpäisen yleisön. Laulajat esiintyivät eri tilaisuuksissa arvokkaiden kuulijoiden, myös itsensä presidentti Carnot'n edessä. Ohjelmisto koostui skandinaavisista, saksalaisista ja joistakin suomalaisista lauluista. Kuoron johtaja Gösta Sohlström palkittiin ansioistaan Ranskan kunnialegioonan ritarin arvolla.

Vaikka kansainvälinen kehitys johti 1890-luvulla yhä kiristyviin nationalistisiin asenteisiin, Pariisin maailmannäyttely toimi edelleen kansallisten musiikkikulttuurien vieraanvaraisena satamana. Suomen säveltaide liittyi vuoden 1900 maailmannäyttelyssä siihen kansalliseen rintamaan, jonka tarkoituksena oli protestoida helmikuun manifestin uhkaa vastaan Venäjän liittolaismaassa. Edeltäneen vuosikymmenen aikana Suomi oli tuottanut — myös Ranskassa harjoitettujen musiikkiopintojen ansiosta — korkeatasoisen, kansallisesti profiloituneen säveltaiteen.

Robert Kajanuksen johtaman Helsingin filharmonisen seuran orkesterin ohjelmisto oli Pariisin-kiertueella nyt täysin suomalainen. Suomalainen propaganda korosti musiikin kansallista ominaislaatua. Sibeliuksen orkesterimusiikkia kuultiin ensimmäisen kerran Suomen ulkopuolella. Samalla luotiin Ranskaan pitkäksi aikaa juurtunut, alkuun myönteinen kuva Sibeliuksesta kansallisena säveltäjänä *par excellence*.

”Venäjän puoliset (chauvinistiset) lehdet tulevat haukkumaan minkä jaksavat etenkin minua koska olen muka nationelli”, Sibelius ennusti maailmannäyttelykonserttien edellä Pariisissa kirjeessä puolisolleen. Arvio osui harhaan. Orkesterin ja säveltäjien, varsinkin suomalaisen säveltaiteen loistavan ikonin Sibeliuksen lehdistövastaanotto Pariisissa oli suurenmoinen. Hänen omaperäisyytensä, orkesterinkäsittelytaitonsa, melodianluontinsa, soinnunkäyttönsä ja hänen ilmaisussaan koettu luonnonläheisyys kirvoittivat ylistäviä arvioita. Hänelle myönnettiin Ranskan kunnialegioonan ritarin arvo.

Maailmannäyttelyssä suurta ihastusta herättänyt symbolistinen, *Kalevalasta* aiheensa ammentanut *Tuonelan joutsen* sai ennen sodan puhkeamista Pariisissa osakseen useita esityksiä, mikä vaikutti säveltäjän maineen muotoutumiseen. ”Kaikki Sibeliuksen teokset — hänen kahta sinfoniaansa ja viulukonserttoaan lukuun ottamatta — saavat innoituksensa Suomen kansallisista taruista”, *Le Guide du Concert* -lehti kirjoitti täysin erheellisesti vuonna 1910. Sibeliuksen kuvan uudistamiseen ja ajankohtaistamiseen pyrki useiden suomalaisten kontaktihenkilöiden avustamana 1922 Georges Migot, ranskalainen säveltäjä, joka profiloitui omasta puolestaan Ranskan ajankohtaisen neoklassisen virtauksen vastustajana. Hänen *La Revue musicale*ssa julkaistu Sibeliuksen artikkelinsa on suurin Ranskassa ennen toista maailmansotaa ilmestynyt suomalaista säveltäjää koskeva kirjoitus.

Sibelius itse oleskeli paikallista huomiota juuri herättämättä oseaan otteeseen Pariisissa, johon hänen sävellyssoppilaansa Toivo Kuula (1909) ja Leevi Madetoja (ensi kerran 1910) suuntasivat täydentämään opintojaan. Ranskalaiseen musiikkiin syvästi perehtynyt Madetoja levitti Suomeen tietämystään niin kriitikkona kuin Helsingin konservatorion (myöh. Sibelius-Akatemia) ja yliopiston vaikutusvaltaisena opettajanakin. Hän muistutti Debussyn nekrologissa 1918 ranskalaisen säveltäjän perehtyneen aluksi ”Ranskan itäisen liittolaiskansan uudempiin musikaalisiin ilmiöihin, etupäässä Mussorgsky’yn, tuohon myöhään keksittyyn neroon ja hänen pääteokseensa, Boris Godunov-oopperaan” ja toi esiin Debussyn ihastuksen ”uusvenäläisen musiikin eksoottisiin sävelkuviin ja mosaiikkimaiseen orkesterinkäyttöön, värikkäisiin arotunnelmiin”. Myöhemmin Madetoja puhui suorastaan venäläis-ranskalaisesta ”koulukunnasta” ja ”venäläis-ranskalaisesta ns. *impressionismista*”. Tämä suuntaus innosti Madetojan musiikin historian opetusta kuunnellutta Uno Klaminia, joka matkasi Pariisiin vuonna 1924.

Syksyllä 1923 Asger Wilhelm Hansen, Sibeliuksen tanskalaisen kustantajan Wilhelm Hansenin edustaja, tapasi Pariisin-matkallaan venäläissyntyisen impressaarin Serge Diaghilevin ja tarjosi suomalaisen säveltäjän pantomiimia *Scaramouche* tämän balettiseurueen ohjelmistoon. Diaghilev kertoi tanskalaiselle tunteneensa aikoinaan Sibeliuksen hyvinkin. Kustantaja päätteli kirjeessään säveltäjälle, että tämä enteili mahdollisuutta saada *Scaramouche* Pariisissa kuuluisan ”Venäläisen baletin”, *Les Ballets russes* -seurueen esittämäksi.

Alettuaan vuonna 1906 esitellä Pariisille venäläistä taidetta ja musiikkia ja perustettuaan siellä musiikin historian mullistaneen *Les Ballets russes* -seurueen vuonna 1909 Diaghilev saatoi luottaa paikallisen eksotiikan nälän lisäksi ranskalaisyleisön patrioottisiin tunteisiin. Aiemmin suomalaisten taiteilijoiden kanssa työskennelleet taidemaalarit Bakst, Nicolas Roerich ja Alexander Benois lumosivat pariisilaisyleisön hänen näyttämösuunnittelijoinaan.

Hansenin optimismi oli vuonna 1923 katteetonta. Diaghilev oli 1900-luvun vaihteessa tosin paljon tekemisissä suomalaisten taiteilijoiden kanssa, mutta aika oli ajanut keisarinaikaisten suomalais-venäläisten taidehankkeiden ohi. Ranskalaisia kauhistuttivat lokakuun vallankumous ja bolsevikkien sanoutuminen irti aiemman hallinnon Ranskasta ottamien suurten lainojen hoitamisesta. Vallankumouksen jälkeen Ranskaan pysyvästi asettunut impressaari keskittyi tuomaan esiin kansallisesti orientoituneiden ranskalaisten modernistisäveltäjien musiikkia. Näiden säveltäjien suuri ihanne oli ”venäläisestä kaudesta” neoklassismiinsa ehtinyt, Ranskassa nyt myös asuva Igor Stravinsky.

KIRJALLISUUTTA / LITTERATUR

Tyrväinen, Helena, Kohti Kalevala-sarjaa. Identiteetti, eklektisyys ja Ranskan jälki Uuno Klamin musiikissa. Helsinki 2013.